

УДК 323.1+316.658 (477)

Тетяна Василевська,

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри публічної політики Наєвчально-наукового інституту публічного управління та державної служби Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Тетяна Бевз,

доктор історичних наук, професор, головний науковий співробітник Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України

Tetiana Vasylevska,

Dr. habil. (Public Administration), Professor, Professor of the Department of Public Policy, Educational and Scientific Institute of Public Administration and Civil Service of Taras Shevchenko National University of Kyiv
<https://orcid.org/0000-0001-6565-4142>

Tetiana Bevez,

Dr. habil. (History), Professor, Chief Researcher, Department of Theory and History of Political Science Institute of Political and Ethno-National Relations them. I. F. Kuras National Academy of Sciences of Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-0129-1925>

КОНСТРУЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПАМ'ЯТІ: В ТЕНЕТАХ КОНТРАВЕРСІЙНОСТІ

CONSTRUCTING NATIONAL MEMORY: IN THE NETS OF CONTROVERSIALITY

The article analyzes the contradictions that arise in the construction of national memory. It is said here that contradictions can arise between different narratives of the nation's past within the state, between personal and national memory, between the national memory of different states. The construction of national memory can be accompanied by circumvention or misappropriation of facts, simplification of the complexity of national histories, selectivity, and the use of «forgetting». Mythologizing and turning the past people into a shrine, as well as the absolutization of the category of «historical truth», harm the unprejudiced consideration of history and carry the risk of provoking conflicts. Only an understanding of these contradictions, an attempt to reconcile them, an awareness of history as an important factor in the formation of the present and future of society and man, will allow us to take a responsible approach to the construction of the policy of national memory.

Keywords: *national memory, constructed national memory, national memory policy, power.*

У контексті дослідження національної пам'яті важливо чітко виявити специфіку цього поняття. Перш за все, важливо вирізнити особливості дослідження історії та функціонування історичної пам'яті. Дослідження історії спрямоване на найточніше відображення минулого, часто засноване на теоріях і підходах, запозичених з інших дисциплін, спрямоване на професійне вивчення історичного минулого за допомогою наукових методів, а усна традиція передачі інформації про минуле є міфологічною і характеризується тим, що пам'ять зберігає та «відтворює» минуле на основі уяви, породженої почуттями та відчуттями, викликаними сьогоднішнім [2, р. 146; 5]; пам'ять характеризується певним ступенем суб'єктивності та використанням оціночних суджень.

Основою концептуалізації національної пам'яті виступає нація. Саме національна пам'ять, стверджують дослідники, є формою колективної пам'яті, яка зосереджена на національній спадщині, визначається спільним досвідом і культурою. Вона становить невід'ємну частину національної ідентичності, що пристосована для надання політизованого бачення й спільних інтерпретацій минулого нації, та виконує роль збереження історичної спадкоємності й утримання національної держави як «уявної політичної спільноти» [5].

Не випадково, Ірина Ковальська-Павелко відносно вітчизняного суспільного простору зазначала, що «певного консенсусу щодо загальнонаціонального історичного великого нарративу в Україні можна досягти за умови визнання об'єктивного існування української нації та існування України як незалежної та суверенної держави» [1].

Оскільки держава існує в мінливих суспільних умовах, то і національна пам'ять перебуває «у постійних і циклічних процесах будівництва, реконструкції та деконструкції» [8]. У цьому контексті слід зважати на небезпеки, що супроводжують цей процес.

Вказуючи на тенденцію все більшого відриву офіційної історії від результатів історичних досліджень і зростання ідеологічних претензій урядів щодо «створення унітарних історій на знак поваги до спотвореної ідеї національного престижу» Массімо Валлерані (Massimo Vallerani) стверджував: нині «(новий) привид бродить Європою: національна пам'ять». При цьому якщо автократичні уряди зазвичай застосовують репресивне втручання держави в процеси формування пам'яті, то сьогодні вже й громадське та культурне життя західних демократичних держав роз'їдає «хробак контролю над історичними дослідженнями» [7].

Певним запобіжником таких процесів виступає розширення суб'єктів (творців) політики пам'яті. На горизонтальному рівні такими суб'єктами можуть виступати не тільки держава, її органи та інші державні інституції, а також й громадянське суспільство. В свою чергу у вертикальному вимірі пам'ять як сфера смислотворення розгортається на рівні не лише загальнонаціональної (офіційної) пам'яті, але й родинної, локальної чи регіональної пам'яті [1].

Більш того, сьогодні йдеться про зростаючу важливість враховувати поряд з національними й місцевими ще й транснаціональні масштаби формування політики пам'яті. Наприклад, Сара Дібріс Маккуейд (Sara Dybris McQuaid) і Сара Генсбургер (Sarah Gensburgei) спираючись на приклад Північної Ірландії, де державні інституції не прив'язані до єдиної національної ідентичності, вважають, що тут транснаціональний і місцевий рівні відіграють ключову роль у формуванні політики пам'яті, що вимагає розгляду багатьох масштабів, уваги до їх взаємодії в конкретних політичних контекстах [3].

Вихід на транснаціональний рівень стає необхідним й при побудові спільної європейської ідентичності, що базується на колективній «європейській пам'яті». Європейська політика пам'яті має за мету «колективізацію історичної пам'яті, особливо в європейському контексті», зведення множинності існуючих культур пам'яті – національних чи регіональних – до спільного знаменника. Визнання різноманіття окремих національних історій тут має поєднуватися із заохоченням європейських держав до активної відданості «прийняттю» чи, скоріше, «переробці» власного минулого у відкритому процесі суспільної та політичної роботи [4; 6]. Основою цього процесу мають стати такі спільні європейські цінності, як «людська гідність, толерантність, свобода, рівність, солідарність і демократія, тобто існуючий набір основних цінностей, який став серцевиною європейської інтеграції, а також знайшов вираження у договорах» [6].

Формування й реалізація політики національної пам'яті стикається з низкою контраверсійних викликів, на які звертають увагу дослідники [4–6; 8]:

Наративи минулого нації всередині держави можуть різнитися й, навіть, суперечити один одному, підживлюючись підтримкою, або протистоянням різних груп інтересів, які борються за визнання, документування, вшанування своєї історії.

Особиста пам'ять і формує, і формується національною пам'яттю, однак між ними може існувати розрив [5]. Безсумнівно, «культура пам'яті, яка не в змозі підтримувати зв'язок між досвідом окремих громадян та офіційною інтерпретацією політичних інституцій, не є стійкою у довгостроковій перспективі» [6].

Національна пам'ять може входити в суперечність з національною пам'яттю іншої держави/колективною пам'яттю інших націй.

При сприйнятті та записуванні історичних фактів іноді відбувається нехтування або неправомірне привласнення фактів.

Національна/історична пам'ять спрямована на конкретні події в минулому, а не на «історію» як таку; це забезпечує кращу доступність історичних подій для широкої громадськості, але також спрощує складність національних історій [4].

Щоб підтримувати послідовну і цілісну «біографічну саморозповідь про державу», конструювання пам'яті неминує є вибіркоким і використовує «забуття». Як наслідок, історичні спогади не завжди співвідносяться з історичними фактами і можуть протистояти групам меншин, чия ідентичність пригнічується та знищується такою неточністю [8].

Національна/історична пам'ять має тенденцію підносити національну історію та створювати про неї міфи, перетворюючи минуле нації на святиню [4].

Абсолютизація категорії «історичної правди» шкодить неупередженому розгляду історії, призводить до поляризації [6] та містить ризики провокування конфліктів.

Загалом формується упереджена чорно-біла схема історії, яка несправедливо ставиться до багатства та складної природи історії [4].

Потребує розвитку критична «культура пам'яті», яка передбачає посилення зусиль від національних держав прийти до згоди зі своїм власним відповідним минулим неупереджено, але й водночас приймаючи спільні європейські принципи та цінності [4].

Осмислення цих суперечностей, спроба їх узгодити, усвідомлення історії як вагомого чинника формування сьогодення та майбутнього суспільства й людини, на наш погляд, створюватиме передумови для відповідального ставлення до конструювання політики національної пам'яті в Україні й у світі.

Список використаних джерел

1. Ковальська-Павелко І. «Війни пам'яті» як ключовий чинник формування державної політики пам'яті в сучасній Україні. *Krakowskie Studia Malopolskie*. 2022. № 3 (35). URL : <https://bibliotekanauki.pl/articles/2120305>
2. Contemporary issues of the world community and the role of social sciences in ensuring its development : collective monograph /A.V. Bortnikova, A.V. Kroytor, D.V. Yakovlev, S.V. Kutsepal, O.M. Yeremenko, etc. Lviv-Toruń : Liha-Pres, 2020. 192 p.
3. Dybris McQuaid S., Gensburger S. Administrations of memory: Transcending the nation and bringing back the state in memory studies. *International Journal of Politics Culture and Society*. 2019. № 32(4), June. URL: <https://shs.hal.science/halshs-02081112/document>
4. European historical memory: policies, challenges and perspectives. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/513977/IPOL-CULT_NT\(2013\)513977\(SUM01\)_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2013/513977/IPOL-CULT_NT(2013)513977(SUM01)_EN.pdf)
5. National Memory. Encyclopedia, Science News & Research Reviews. URL: <https://academic-accelerator.com/encyclopedia/national-memory>
6. Prutsch M. J. Prutsch M. J. European Remembrance Policies. *Magazine of the European Observatory on Memories*. URL: <https://europeanmemories.net/magazine/european-remembrance-policies/>
7. Vallerani M. A. (New) Spectre Is Haunting Europe: National Memory. *Storicamente*. 2022. №18. URL: https://storicamente.org/vallerani_history_under_attack
8. Yang G. China's National Memory Laws and the War on Storytelling / Australian Institute of International Affairs. 03 May 2023. URL: <https://www.internationalaffairs.org.au/australianoutlook/chinas-national-memory-laws-and-the-war-on-storytelling/>